

STEFAN HEDLUND:

Slutet för sovjetiska Centralasien?

Miljöförstörelsen i Sovjetunionen är mycket stor. 20 % av befolkningen bor i ekologiska katastrofzoner och ytterligare 30–40 % i ekologiskt svårt skadade områden.

Värst drabbat är sovjetiska Centralasien som kan sägas utgöra den bästa tillgängliga empiriska illustrationen av den "sovjetiska modellens" oförmåga till resurshushållning och hänsynstagande till ekologiska samband.

Stefan Hedlund är professor i öststatsforskning vid Institutionen för öststatsstudier vid Uppsala Universitet.

Ekologi har plötsligt blivit till en dominerande ingrediens i den sovjetiska samhällsdebatten. Efter att länge ha betraktats som konsekvenser av profithungriga kapitalisters smutsiga hantering, placeras nu miljöfrågor av olika slag högt upp på listan över de problem sovjetmedborgarna finner mycket oroväckande i sitt eget land. Hela samhällsklimatet präglas av detta uppvaknande. Oberoende "gröna" rörelser av olika slag har organiserat demonstrationer och manifestationer, stora såväl som små, och har i många fall uppnått resultat som under tiden före Gorbatsjov skulle varit helt otänkbara. På något längre sikt är det kanske t o m möjligt att denna gröna revolution skall kunna leda till en verklig förnyelse av Sovjetunionens politiska liv och system, en förnyelse som i så fall för första gången i åtminstone Rysslands historia skulle äga rum *underifrån*.

Parallellt med dessa gräsrotsrörelser har även sovjetiska intellektuella, i synnerhet författarna, börjat engagera sig i miljöproblemen, och tonen i deras framträdanden är klart apokalyptisk. Vid det sovjetiska författarförbundets styrelsemöte i januari 1989 framträdde exempelvis den rysknationalistiske författaren Valentin Rasputin med följande konstaterande: "Att tala om ekologi är inte längre en fråga enbart om förändrade livsvillkor. Det är en fråga om liv och död. Jag skall inte upprepa välkända sanningar om den annalkande katastrofen. Den är oss inte enbart välbekant, vi kan t o m känna den i huden, såsom då man nalkas en öppen eld." I samma anda uttalar sig Sergej Zalygin, redaktör för den prestigeladdade tidskriften *Novyj Mir* och en verklig nestor bland sovjetiska intellektuella, då han vid

samma författarmöte säger att "om vår politiska ledning och socialismen i sin helhet inte förmår att inom de kommande tre–fyra åren i grunden ändra sin miljöpolitik, är vår fortsatta existens i denna värld på intet sätt garanterad".

Ett skövat land

Den verklighet som döljer sig bakom de "grönas" massdemonstrationer och bakom författarnas apokalyptiska uttalanden är i sanning inte vacker. Enligt den sovjetiske biologiprofessorn Alexej Jablov bor omkring 20 procent av den sovjetiska befolkningen, motsvarande närmare 60 miljoner människor, i "ekologiska katastrofzoner", och ytterligare 30–40 procent i ekologiskt svårt skadade områden. Siffror av detta slag är naturligtvis svepande och svårtolkade, men nog antyder de att något synnerligen allvarligt är på väg att ske. Graden av allvar understrykes dessutom om vi betänker att Jablov är folkdeputerad, vice ordförande i Högsta Sovjets ekologiska kommission och ordförande i sovjetiska Greenpeace. Det är således knappast fråga om någon långhårig sensationsmakare, utan snarare om en allmänt respekterad och djupt oroad företrädare för landets intellektuella elit.

Särskilt symboliskt för sovjetstatens "smutsiga" förflutna är att unionshuvudstaden Moskva, där flera generationer av politbyråmedlemmar har haft sin bostad och sin arbetsplats, tillhör ett av de hårdare drabbade områdena. Här finns en av landets tyngre koncentrationer av miljöfarlig industri, och enligt Jablov saknar närmare tre fjärdedelar av denna industri varje form av reningsutrustning. Samtidigt finns här också en mycket oroväckan-

de hälsosituation. Enligt en av Jablokovs kolleger, den sovjetiske ekologen och FN-experten Michail Lemesjev, har medellivslängden för Moskva-borna under de senaste tjugo åren fallit med inte mindre än tio år, och frekvensen av fosterskador har stigit till en nivå som ligger 50 procent över unionen i övrigt. Nog är det frestande att se ett samband mellan dessa bägge dimensioner – även om ett sådant samband aldrig kan bli entydigt. Förutom dålig miljö, måste vi även ta hänsyn till en hög konsumtion av alkohol och tobak, samt till undernäring och dåliga sanitära faciliteter, allt i kombination med ett gravt eftersatt hälso- och sjukvårdssystem. Dessa invändningar avlägsnar dock inte grundläggande fakta beträffande den dåliga miljön, utan ger kanske snarare anledning att misstänka obehagliga synergieffekter.

Samtidigt som Moskva är symboliskt för det förflutnas försyndelser, måste det emellertid understrykas att huvudstaden långt ifrån är det allra värsta stället att bo. För denna utmärkelse finns en mångfald av bättre lämpade kandidater, däribland de fullständigt vidriga industriområdena i ukrainska Donbass, i södra Ural och i västsibiriska Kuzbass. I en klass alldeles för sig själv står emellertid sovjetiska Centralasien, där det nu framför våra ögon håller på att spelas upp sista akten i ett ekologiskt sammanbrott som troligen är irreversibelt, och som i termer av sin spektakulära omfattning och sitt snabba förlopp, såväl som avsaknaden av effektiva motåtgärder, även torde sakna parallell i historien.

Det som händer i Centralasien är relevant i flera avseenden. Till att börja med är det en förvarning om vad som kan

komma att hända även i andra regioner, om inga snabba och effektiva åtgärder sättes in. I synnerhet torde Centralasien, med sin extremt heterogena befolkning, utgöra en illustration av faran för att dagens miljö-, energi- och livsmedelskriser skall spilla över i våldsamma etniska motsättningar. Här är det dessutom inte på något sätt fråga om spekulationer. Allvarliga konflikter rörande hushållningen med allt knappare gemensamma vattentillgångar har redan noterats, mellan bl a turkmener och uzbekier.

Förutom denna funktion, som ett slags spegel av framtiden, torde Centralasien också kunna sägas utgöra den bästa tillgängliga empiriska illustrationen av den "sovjetiska modellens" oförmåga till resurshushållning och hänsynstagande till ekologiska samband. Just genom att processen i Centralasien har gått så långt, kan vi här kanske bättre än någon annanstans studera samband mellan politik, ekonomi och ekologi i det sovjetiska systemet. Härigenom kan väsentlig ny kunskap vinnas om detta samhällssystemets inre logik, kunskap som hjälper oss att förstå inte bara hur man har *kunnat* hamna i dagens synnerligen prekära situation, utan kanske i än högre grad vilka begränsningar som kommer att läggas på varje försök att introducera effektiva åtgärder. Inte minst det senare torde vara viktigt för små grannländer till det sammanfallande sovjetiska imperiet — sådana som Sverige. Låt oss emellertid börja från början.

Den ryska erövringen

Det som i dag kallas för sovjetiska Centralasien består i snäv bemärkelse av sovjetrepubliken Uzbekistan, Turkmenistan,

Tadzjikistan och Kirgizien, med en sammanlagd befolkning på omkring 32 miljoner människor. Normalt brukar emellertid även sovjetrepubliken Kazachstan räknas hit, i vilket fall vi rör oss med en total befolkning på omkring 48 miljoner, eller runt en sjättedel av den totala sovjetiska befolkningen. Att tala om Centralasiens undergång är således inte en fråga om några marginella förändringar i periferin. Snarare rör det sig här om en spektakulär katastrof, med spridningseffekter långt bortom det omedelbara närområ-

I Moskvaområdet finns en av landets tyngre koncentrationer av miljöfarlig industri och 3/4 av den sakkunnar reningsutrustning.

det. Officiella sovjetiska dekret talar redan om begrepp som "ekologisk flyktning", och antydningar har förekommit om att det skulle finnas planer på evakuering av hela folk.

För att till fullo förstå det centralasiatiska problemets komplexitet måste vi börja med att slå fast regionens extremt heterogena etniska sammansättning. Långt innan världen hade hört talas om varken ryssar eller sovjetmakt fanns här högtstående kulturer, med egna skriftspråk och litterära traditioner. Bland de första invandrarna fanns tadjjikerna, ett indoiranskt folk med rötter i urgamla iranska kungadömen. Därefter kom turkiska folk i flera vågor, från sydväst, och så följde mongolstormen, under den berömde Djingis Khan, från öster. Med undantag för tadjjikerna, var samtliga dessa folk nomadiserande, och den lokala ekonomin kom därför att koncentreras på

boskapsuppfödning snarare än jordbruk. Som ytterligare särprägel framträder dessutom en mycket långt driven stam- och klanindelning. Bland uzbekerna kom detta mönster redan på ett tidigt stadium att i viss mån suddas ut genom bosättning, men bland övriga folk finns den än i dag mycket klart bevarad. Exempelvis finns i Kazachstan omkring 100 olika nationaliteter, av vilka endast tio erkännes i officiella sovjetiska folkräkningar.

Det är av stor betydelse att vara medveten om denna sociala struktur, så tillvida att den antyder vilken utmärkt grogrund här finns för våldsamma nationalitetsmotsättningar. I Centralasien står inte bara muslimska turk-mongoliska folk emot kristna ryssar. Här finns även komplicerade inbördes konfliktytor, som i en situation av materiella umbäranden och ekologisk kris kan komma att visa sig vara nog så eldfångda. Till bilden hör också att denna sociala struktur uppvisar stora likheter med den italiensk-amerikanska maffians struktur och tradition. Betydelsen av det senare skall vi strax återkomma till.

Ryssarna anlände till Centralasien först mot 1800-talets slut, och då som en följd av två storkrig. Å ena sidan innebar nederlaget i Krimkriget att den ryska expansionen i Kaukasus hade hejdats, och att man därmed måste söka nya områden för konkurrens med de engelska och kinesiska imperierna. Å den andra innebar det amerikanska inbördeskriget ett slut för bomullsexporten från sydstaterna, något som drabbade den begynnande ryska textilindustrin mycket hårt. Från första början fanns det således en dubbel ambition bakom den ryska erövringspolitiken i Centralasien, att säkra land för militär-

strategiska syften och att säkra bomull för expansion av textilindustrin.

I denna dubbla ambition kan vi spåra rötterna till den efterföljande sovjetmaktens politik. Den ryska centralmakten hade inga större tankar på att assimilera de lokala befolkningarna, utan nöjde sig med underkuvande, och att den sovjetiska politiken i stort sett kan sägas ha präglats av en total avsaknad av hänsyn till nationella problem torde väl i dag vara ställt i blyttbelysning. Symboliskt för den koloniala inställning Sovjetunionen har ärvt från Tsarryssland är att man i dag låter "exportera" i stort sett all bomull från Centralasien till de stora textilkombinaten kring Moskva, varefter bomullstyger fraktas tillbaka. Detta sker i en situation där transportnätet är allvarligt överbelastat, där det råder stor arbetskraftsbrist i västra Ryssland, och där det finns utbredd arbetslöshet i Centralasien. Någon *ekonomisk* förklaring till detta mönster torde knappast kunna erbjudas.

Den sovjetiska erövringen

I *politiska* termer präglades sovjetmaktens upprättande i Centralasien av turbulensen kring revolution och inbördeskrig. Sporadiska uppror mot den ryska överheten hade under slutet av 1800-talet blivit allt vanligare. Lokalbefolkningen upprördes av de "otrogna" sätt att tillskansa sig jord och vatten, och religiösa ledare uppmånade till "heligt krig". År 1916 bredde ett massivt uppror ut sig över hela regionen, och dess undertryckande bragte de anti-ryska stämningarna till kokpunkten. Vid tiden för revolutionen var den muslimska befolkningen således sympatiskt inställd till bolsjevikerna, i hopp om att

dessa skulle störta det ryska imperiet. Inledningsvis gjordes också betydande eftergifter, men så snart bolsjevikerna började få överhanden i inbördeskriget drogs sådana koncessioner in och nya uppror följde.

Här etablerades det grundläggande sick-sack mönster som alltsedan dess har präglat sovjetstatens inställning inte bara till islam utan även till nationalitetsproblematiken i stort. I tider av kris, såsom det stora fosterländska kriget mot Tyskland, har man via eftergifter av olika slag sökt mobilisera de muslimska grupperna till fosterlandets försvar, medan man i tider av fred, eller av förmenta reformer, har dragit tillbaka alla sådana eftergifter. Genomgående har varit en total avsaknad av nationalitetspolitik, eller av seriösa försök att definiera islams roll i det kommunistiska samhället.

Av särskild betydelse i denna process är frågan om i vilken grad den sovjetiska politiken kan sägas ha påverkat de lokala folkens egenidentifikation. Är det egentligen möjligt att tala om en *sovjetisk* identitet? Är dagens fiendtligheter primärt riktade mot det sovjetiska systemet som sådant, eller kanske snarare mot *ryssarna*, såsom representanter för detta system? Är det kanske motiverat att tala om en *muslimsk* identitet, som kan träda in i det vakuum som lämnas av det kollapsande sovjetiska systemet, eller bör dagens gryende religiösa fundamentalism betraktas som ett kulturellt snarare än ett politiskt fenomen? Några färdiga svar på dessa frågor finns ännu inte, men det torde vara helt klart att det är inom dessa områden den framtida utvecklingen i Centralasien kommer att avgöras.

Bomullsekonomin

I *ekonomiska* termer var sovjetmaktens upprättande i Centralasien intimt förknippad med Stalins vansinniga politik för tvångskollektivisering av bönderna. De nomadiserande folken gjorde naturligt nog ett betydande motstånd, och resultatet blev förödande förluster i såväl människoliv som kreatur. När denna sociala omvälvning väl var avslutad, följde den ekonomiska omvandlingen. Den sovjetiska centralmaktens kontroll över kolchozer och sovchozer användes till att

Världens fjärde största innanhav, Aral, står i dag på gränsen till total uttorkning.

tvunga fram en radikal förändring av produktionens ammansättning. Tidigare hade den lokala ekonomin huvudsakligen byggd på odling av bomull i rotation med lucern, ett gräs som både avger kväve åt bomullen och erbjuder bete åt kreaturen. De senare i sin tur producerade naturgödsel, och den ekologiska balansen var därmed tillgodosedd.

Med sovjetmaktens införande kom denna balans att fullständigt åsidosättas. Bomullsodlingen tilläts att breda ut sig på bekostnad av all annan aktivitet. Minska- de betesarealer innebar en minskad tillgång till naturgödsel. Odling i monokultur bidrog ytterligare till jordens utarmning, och dessutom till allt större problem med angrepp av ogräs och skadeinsekter. kravet på allt större arealer för bomullen ledde till en snabb utbyggnad av gigantiska konstbevattningssystem, och denna verksamhet kom att falla under Vattenbyggnadsministeriet, Minvodchoz, vars plan-

mål uttrycks i antal kilometer grävd kanal och antal kubikmeter överfört vatten. Något särskilt intresse för att studera kostnadseffektivitet, eller möjligheter tillushållning med knappa vattentillgångar, har detta ministerium aldrig gjort sig känt för att hysa, och som konsekvens tycks nu Aralsjöns öde vara beseglat.

Efter att en gång ha varit världens fjärde största innanhav, står Aral i dag på gränsen till total uttorkning. Kustlinjen har dragit sig tillbaka mellan sex och tolv mil, och salthalten i återstående vattentillgångar har tredubblats. Drygt 2,5 miljoner hektar sjöbotten har förvandlats till en gigantisk saltöken, varifrån vinden årligen för omkring 75 miljoner ton salt, långt ut över kringliggande områden, som i sin tur förstöres. Fisket har sedan länge upphört, med utbredd arbetslöshet som följd. Både grund- och ytvatten har försalats och kontaminerats med residualer från bekämpningsmedel och konstgödsel. Rapporter om ökande spädbarnsdödlig- het och en ökad utbredning av sjukdomar som tyfus, gulsot och strupcancer sätts i direkt samband med den försämrade kvaliteten på detta dricksvatten. I vissa delar av den autonoma karakalpakiska republiken, belägen söder om Aralsjön, varierar spädbarnsdödligheten mellan 9,2 och 11,8 procent, medellivslängden för män är lokalt nere på 38 år, 94 procent av alla kvinnor uppges lida av blodbrist och mellan var fjärde och var femte man undantas från militärtjänst. Katastrofen är ett faktum.

Ett system för naturens förintande

Det sovjetiska ekonomiska system som av Michail Gorbatjov har karakteriserats

som "kommando-administrativa metoder", har av en sovjetisk författare beskrivits som "ett system för naturens förintande". Domen är hård, men då man ser på Centralasiens öde tycks den berättigad. Stalin talade en gång om att naturen hade begått vissa "misstag", vilka måste rättas till. Man måste "betvinga naturen". I dag ser vi facit – kommunismen har vunnit en strålande seger.

Den ekonomiska förklaringen till denna katastrof är lika enkel som den är skrämmande. I princip kan den härledas från den mycket väsentliga roll som alltid har spelats av politiska prioriteringar i den sovjetiska ekonomin. När ordern från maktens centrum är att uppfylla centralt bestämda planmål för exempelvis bomullsproduktionen, blir alla andra hänsyn av sekundär betydelse. När målet är att maximera den kortsiktiga produktionen av bomull, måste resultatet bli monokultur. När jorden utarmas tar man till konstgödsel, medan man mot ogräs och skadeinsekter sätter in kemiska bekämpningsmedel. När avkastningen fortfarande är otillräcklig, eller när den brukade arealen blir ohjälpligt saltskadad, konstbevattnas ytterligare arealer. När vattnet tar slut vänder man sina blickar mot de sibiriska flodvändningsprojekten.

Genomgående är logiken densamma. *Ett* mål skall uppfyllas, oavsett kostnader eller skadliga bieffekter. Med all sannolikhet är den centralasiatiska bomullsodlingen det bästa empiriska exemplet för att belysa denna logik, men logiken som sådan är en konsekvens av och därmed typisk för den sovjetiska planeringsmodellen. Centralasiens öde blir därmed till ett *memento* för hela Sovjetunionen, och för dess grannar.

En särskilt viktig ingrediens i denna planeringsmodell är att den berövar sig själv väsentliga återkopplingsmekanismer, och därmed även sådana ekonomiska instrument som skulle kunna tjäna till att reparera skadan. I syfte att kamouflera verkligheten, att dölja den prioriterade verksamhetens faktiska kostnader från staten, från konkurrerande byråkratier och från allmänheten, snedvrider priser, genomsnittliga snarare än marginella kostnader och intäkter beräknas, och begrepp som alternativ resursanvändning undertryckes. Som konsekvens blir modellen strukturellt blind för sina egna brister. Man vet inte hur illa det står till, förstår inte konceptualisera orsakssamband och kan därmed inte heller generera någon kur.

I dag har Vattenbyggnadsministeriets härjningar jämförts med mongolstormen och med Hitlers invasion, en förkastelse som för ryska öron torde sakna parallell. Dess chef har avsatts, och dess forskningsinstitut har utsatts för svidande kritik. Trots detta tycks man vara inställd på att fortsätta sin verksamhet i stort sett som vanligt. Ambitionen är att fördubbla den bevätnade arealen i landet som helhet, vilket för Centralasiens del innebär ytterligare 300 000 hektar under kommande femårsplan. Att dricksvattnet är på väg att ta slut, och Aralsjön på väg att försvinna tycks inte oroa. I en intervju har ministeriets representant i Uzbekistan sagt att man inte har för avsikt att avstå en enda droppe vatten för att eventuellt kunna rädda Aralsjön.

Bomullspolitik

De politiska aspekterna av denna förintel-

seprocess kan bäst förstås i strukturella termer. Givet den höga politiska prioritet som ges åt bomullsproduktionen är det naturligt att inblandade byråkratier tillväxlar sig betydande makt och inflytande. Det mest framträdande exemplet är naturligtvis Vattenbyggnadsministeriet, som har omkring två miljoner anställda och en årlig budget som ligger i samma storleksordning som Sovjetunionens samlade hälso- och sjukvårdsbudget. Av uppenbara

När ordern från centralt håll är att uppfylla planmålen blir alla andra hänsyn av sekundär betydelse.

skäl blir dessa koloniala ministeriepyramider attraktiva partners för lokala eliter, i ett spel av korrupktion och bedrägeri där alla inblandade har allt att vinna på att dölja den prioriterade aktivitetens verkliga kostnader, på att överdriva dess landvinningar och på att argumentera för att vidare expansion är både möjlig och i det nationella intresset.

De skandaler kring bomullsodlingen i Uzbekistan som rullades upp under Generalsekreterare Jurij Andropovs disciplin- och anti-korruptionskampanjer vid början av 1980-talet erbjöd intressanta insikter i denna process. Enligt ryktet lär exempelvis Uzbekistans partichef Sjaraf Rasjidov en gång ha träffat Brezjnev och personligen lovat att levererar sex miljoner ton bomull per år. För sina fiktiva bedrifter belönades han bli två gånger med Leninorden. Efter sin död berövades han samtliga utmärkelser, samtidigt som många av hans tidigare kumpaner råkade rejält illa ut. Många förflyttades, en del fick långa fängelsestaf, andra berövades

livet. Under lång tid betraktades hela den uzbekiska nationen som ett folk av skojar och bedragare.

Det analytiskt intressanta med denna process ligger i de ständigt eskalerande krav på lögner och bedrägerier som med nödvändighet kommer att omge hela planeringsprocessen. För att kunna göra karriär tvingas lokala makthavare att avhålla sig från protester mot centrums krav på även uppenbart orimliga ökningar av planmål, och bäst går det naturligtvis om man, likt Rasjidov, spontant erbjuder ständigt högre leveranser. När så planmålen för bomullsleveranser väl har skruvats upp bortom det som ens är teoretiskt möjligt att uppfylla, sitter samtliga aktörer, från kolchozordförande upp till bomullsministrar, fast i spelets krav på lögn och bedrägeri. Den som försöker tala sanning om faktiska produktionsmöjligheter, eller om förfalskade leveransrapporter, blir till ett hot mot hela systemet, och följaktligen är det oundvikligt att betydande inslag av rena maffiametoder, med hoteller och våld, kommer att prägla den politiska vardagen.

Den etniska dimensionen av denna process är av särskild betydelse. Som vi ovan påpekat, finns det i Centralasien av lång tradition en social struktur av klaner och familjer som i mångt och mycket påminner om den italiensk-amerikanska maffians familjestruktur. Det som i Moskva kallas "korruption", ses i Tasjkent och Dusjanbe som en kulturtradition av skyldigheter att ta hand om familj och vänner. Redan här finns således grogrund för betydande kulturkonflikter. Till detta skall sedan läggas att det är Moskva som har tvingat fram korruptionen, och att det även är Moskva som bär ansvaret för da-

gens katastrofala ekologiska situation. När åklagarmyndigheterna i Moskva börjar rulla upp korruptionsskandaler i Uzbekistan, är det således inte svårt att tänka sig att den uzbekiska nationen uppfattar detta inte bara som en nationell förödmjukelse, utan kanske t o m som ett sätt att strö ytterligare salt i såren efter Vattenbyggnadsministeriets härjningar.

En mörknande framtid

Att det är den gorbatjovska öppenhetspolitiken som har möjliggjort det yrvakna sovjetiska miljömedvetandet torde vara ställt bortom varje tvivel. Förvisso har det sedan länge förts en viss miljödebatt bland sovjetiska intellektuella, men någonting liknande dagens massrörelser och massiva spontana manifestationer har aldrig tidigare skådats. De praktiska effekterna av denna utveckling är därför lindrigt sagt omtumlande. Å ena sidan är det naturligtvis mycket positivt att ett ekologiskt medvetande äntligen börjar sprida sig inom det sovjetiska systemet. Kanske kan man här, såsom ovan antytts, t o m skönja en politisk förnyelse som sträcker sig långt bortom de snävt "gröna" frågorna.

Samtidigt illustrerar dock denna turbulenta utveckling att "grön" politik inte är kostnadsfri. Mitt i en begynnande energikris har kärn- och vattenkraftsutbyggnaden råkat i svårigheter. Mitt under en brinnande livsmedelskris har utvinningen av estnisk superfosfat till jordbruket lagts på hyllan, och nya storstilade bevattningsprojekt har avbrutits. Ur ekologisk synvinkel är detta naturligtvis mycket bra, och en miljöpolitik med ambition att åstadkomma verkliga förbättringar måste

oundgängligen fortsätta på denna väg. Den sovjetiska ekonomin har nämligen under så lång tid varit försedd med ekologiska skygglappar, att ett implicit tillstånd att skövla och förgifta naturen i mycket påtaglig bemärkelse kan sägas ha blivit en viktig produktionsresurs i sig.

Att ta itu med den ekologiska katastrofen innebär därför inte bara uppstädning av sådan skada som redan har inträffat. I än högre grad måste det innebära att sådana delar av produktionsapparaten avlägsnas vars huvudsakliga drivkraft tidigare har varit rätten att smutsa ner. Samtidigt som stora resurser måste mobiliseras för uppstädning, kommer därför ett betydande produktionsbortfall att ske inom de delar av industrin som avvecklas. Kvar blir då inte något särskilt stort utrymme för alla de övriga behov som har ackumulerats under det som i dag eufemiskt benämns "stagnationsfasen", sådant som infrastruktur, sjukvård, skolor, mat, bostäder, etc, etc.

För framtiden inger denna insikt betydande oro. Att den bankrutta sovjetiska ekonomin skulle förmå mobilisera de i sanning enorma resurser som är nödvändiga för att samtidigt tillgodose alla dessa behov är nämligen osannolikt på gränsen även till det teoretiskt möjliga. Frågan blir då vad man kommer att prioritera, och

här kan man nog på goda grunder mistänka att de materiella behoven av ökad konsumtion och ökade investeringar kommer högre upp än de "gröna" kraven på en bättre miljö. Avgörande blir då hur mycket resurser som blir över för miljön, och hur långt dessa resurser förslår.

Det är av denna anledning som de bakomliggande orsakerna till den sovjetiska miljökatastrofen är av sådan central betydelse

Vattenbyggnadsministeriets härjningar jämföras med mongolstormen och med Hitlers invasion.

delse att studera och förstå. Om vi inte kan avgöra i vad mån det sovjetiska systemet är kapabelt att självt lösa sina i dag enorma problem inom energi-, miljö- och livsmedelsområdena, kan vi inte heller på något tillförlitligt sätt förutse hur den framtida utvecklingen inom dessa områden kommer att påverka oss. Kommer den politiska destabiliseringen att fortsätta? Kommer exporten av föroreningar kanske att accelerera? Måste vi kanske förbereda oss på "ekologiska" flyktingströmmar? Centralasiens öde inger i dessa avseenden knappast någon större optimism.